

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling".

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/gidsen/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Aaltje Koopman, Wim Roddenhof, Gerrit Boersma.

Foto voorpagina: Op 12 november 2008 werd de Eerste Steen voor de gerestaureerde ijskelder gelegd door de 84-jarige Jan Anne baron de Smeth en zijn kleinzoon Jan Bonne de Smeth, leden van de vijfde en de zevende generatie na de oorspronkelijke bouwer Theodorus baron de Smeth. De oplevering en de officiële opening van de ijskelder van Sonsbeek vinden plaats in maart 2009. Foto: Joop Bouman, Provincie Gelderland, afd. Cultuurhistorie.

In de geest van Tellegen

In 2009 bestaat het Sonsbeekpark 110 jaar. Dan is het alweer 10 jaar geleden dat het park ingrijpend werd gerestaureerd. Als projectcoördinator heb ik die restauratie van nabij meegemaakt. Alles meegerekend is toen 12 miljoen gulden in het park geïnvesteerd, voor driekwart afkomstig van externe subsidiegevers en sponsors. Zo werden de veel geroemde Steile Tuin en het drijvend podium gerealiseerd en de Ronde Weide opnieuw ingericht. Panden, paden en de watervallen werden gerenoveerd en het groene gedeelte van het park kreeg een ingrijpende opknappbeurt. De basis voor het Watermuseum werd gelegd. In de geest van Tellegen, de grondlegger, is het park toen aangepakt. Als Eldenaar kom ik graag en vaak naar het Sonsbeekpark. Maar ik wandel en fiets ook heel graag in Meinerswijk. Voor Meinerswijk/Stadsblokken worden momenteel plannen gemaakt. Onduidelijk is nog welke kant die zullen opgaan. Ik pleit ervoor dat het gemeentebestuur nu ook in de geest van Tellegen zal handelen. Respecteer en versterk de hoofdstructuur, maar wees niet bang hier en daar nieuwe elementen aan te brengen. Creëer enthousiasme en draagvlak: het in gang gezette proces biedt daarvoor een goede basis. Wees zelf niet karig met geldmiddelen, externe subsidiënten en geldschietters zullen dat dan ruim belonen. Wees voor Meinerswijk bescheiden met bebouwing. Harde ingrepen kunnen immers nooit meer ongedaan worden gemaakt!

Wim Roddenhof

De Agnietenmolen ¹

Zij wees elke man van de hand
Een blik was voor haar al te veel
Het martelaarschap was geen lot
Maar roeping: de dood maakte vrij

Verkracht en vernederd, verbrand
En toen nog een priem in haar keel
Dat alles uit liefde voor God:
Verloofde van Jezus was zij

Eens zouden conventen ontstaan
Met Agnes als kuisheidspatroon
En eeuwige liefde als loon

Eens maalde zo'n klooster hier graan –
De kiem tot het leven gezaaid –
Op water, waar alles om draait

Cees van der Pluijm

¹ ook wel Begijnenmolen, nu: het Watermuseum. Sint Agnes (Rome, ± 293-305) stierf als twaalfjarige martelares omdat zij naast het heidendom alle mannen afwees en zich geheel op Jezus richtte

Brantsen en Zypendaal (deel 1)

In de 19e eeuw heersen vier vermogende families over de gronden rond Arnhem. Ze woonden op een landgoed en hebben hun geld belegd in enorme stukken grond rond de voormalige vestingstad. Het zijn de families Van Heeckeren van Enghuizen (Sonsbeek), Brantsen (Zypendaal) en Van Pallandt (landgoederen Arnhem-Oost), Van Eck (landgoederen Arnhem-West). De relatie Sonsbeek/Van Heeckeren is voldoende beschreven in toegankelijke publicaties. De landgoederen ten oosten en ten westen van de vesting Arnhem vallen buiten ons bestek. Over de meer recente historie van Zypendaal hebben we de afgelopen jaren in ons blad al het één en ander gepubliceerd. Maar er ontbreekt een toegankelijk overzicht over de relatie tussen het landgoed Zypendaal en de familie Brantsen, die er bijna twee eeuwen (van 1743 tot 1925) eigenaar-bewoner was.

De familie Brantsen heeft het landgoed Zypendaal in vijf generaties aangekocht, bebouwd, bewoond en verbouwd, parken aangelegd, uitgebreid, ontgonnen en ten slotte weer verkocht. Waar kwamen de Brantsens vandaan? Hoe verkregen zij hun vermogen? Hoe verliep hun loopbaan naar de aristocratie en de adel? Wat hebben zij betekend in het bestuur van Arnhem, van Gelderland, van Nederland? En vooral: wat hebben zij met het landgoed Zypendaal gedaan? Om een antwoord te krijgen op bovenstaande vragen over Brantsen en Zypendaal hebben wij gesprekken gevoerd met Paul Aalbers die de historie van het Arnhemse geslacht Brantsen onlangs heeft beschreven (1).

De stadsregering

Toen Arnhem in 1233 stadsrechten kreeg bestond er al een schepencollege dat zowel de wetgeving als het bestuur en de rechtspraak van de stad in handen had. De 12 schepenen - afkomstig uit de notabele families van Arnhem - selecteren elkaar en worden voor het leven benoemd. Het schepencollege kiest elk jaar uit zijn midden twee burgemeesters als uitvoerende bestuurders. De gesloten bestuurderskaste verwijderd zich zo steeds meer van de overige bevolking. In de middeleeuwen ontstaat gemor, waarbij 'het gepeupel' warme steun krijgt van de adellijke landheer die de kracht van het stadsbestuur wantrouwt. In reactie daarop wordt een 'college van gemeenslieden' gevormd met leden uit de middenstand waaronder de zes ambachtsgilden die Arnhem telt. Het college van 48 gemeenslieden gaat over de stedelijke bezittingen, de stadsfinanciën en heeft het recht de benoeming van burgemeesters goed te keuren. In Gelderland wordt dit college monddood als stadhouder Willem III in 1675 de benoeming van schepenen aan zich trekt.

De regentenstand

De familie Brantsen komt op tegen de achtergrond van de regentenheerschappij. De 17e en de 18e eeuw is de bloeitijd van de regentenstand die wordt onderhouden door onderlinge huwelijken en toedeling van lucratieve baantjes. Schepen of burgemeester is een erebaan met weinig inkomsten. Handel en industrie, de Hollandse bron van regentenrijkdom, ontbreekt vrijwel in Arnhem. Maar de voor het leven benoemde stadsbestuurders verdelen onderling ook de wél lucratieve banen zoals het huismeesterschap van instellingen als het St. Petersgasthuis of het Catharinagasthuis, het bestuur van de posterijen, of het monopolie om stoven te verhuren in kerken. Het stadsbestuur maakt deel uit van het bestuur van het kwartier van de Veluwe en ook daar zijn goed betaalde banen te verdelen zoals bij het hof van Gelre en Zutphen en bij de Gelderse Rekenkamer.

Een tweede bron van macht en vermogen zijn de onderlinge huwelijken tussen zo'n vijftien regentenfamilies in Arnhem op zo'n 6000 inwoners. Bewuste huwelijkspolitiek en niet te veel nazaten leidt tot concentratie van erfdelens. Anderzijds moeten we de welstand van de stadsaristocratie niet overschatten. In de 17e en 18e eeuw zijn de inkomsten van de landadel op de Veluwe uit grondbezit en accijnzen veel hoger.

Opkomst Brantsen

Het Arnhemse geslacht Brantsen telt elf generaties met vele malen een Hendrik, Johan, Willem en Derk. We nummeren achter de naam de generaties beginnend bij Hendrik Brantsen (I), geboren te Ede, die het, waarschijnlijk vanwege de oorlog, veiliger vindt naar de vestingstad Arnhem te vertrekken. Hij krijgt daar in 1574 burgerrecht en trouwt er met een lid van de welvarende familie Munters, wordt jong weduwnaar en hertrouwt met een lid van de

Het oude huis Zypendaal, gebouwd in 1651, met daarachter de Biksborg (schilderij uit collectie Brantsen van de Zyp Stichting). In opdracht van Hendrik Willem Brantsen (van de VI-e generatie Brantsen in Arnhem) werd dit huis omstreeks 1760 vervangen door nieuwbouw.

*Huis Zypendaal omstreeks 1850
(collectie Stichting Het Prenten-
kabinet Arnhem).*

familie Van Rhaey. Van de volgende tien generaties Brantsen in mannelijke lijn noemen we hier alleen de meest invloedrijke nazaten. Hendriks' zoon Johan (II) wordt als gerespecteerd burger lid van het college van gemeenslieden en trouwt de dochter van burgemeester Van Dans. Johans zoon Hendrik (III) trouwt met een lid van de familie Van de Sande, eveneens afkomstig uit een regentengeslacht. De Brantsens zijn dan voldoende in aanzien gestegen: Hendrik, de eerste Leidse jurist in de familie, wordt tot schepen benoemd en enkele malen tot burgemeester van Arnhem. Zoon Johan (IV), jurist, schepen en burgemeester van Arnhem, trouwt met een lid van de machtige en rijke Nijmeegse regentenfamilie Kelffken. In 1666 gaat de familie wonen op landgoed Hulkestein (aan de Rijn, verwoest in WO2). Zoon Hendrik (V), schepen en burgemeester van Arnhem en later gedeputeerde van Gelderland, trouwt met een lid van de vermogende Arnhemse familie Everwijn. Zijn beide zusters met leden van de Arnhemse regentenfamilie Tulleken.

Tot zover de entree van het geslacht Brantsen in de Arnhemse stadsaristocratie en het verkrijgen van aanzien en vermogen door eigen inkomsten, huwelijken en erfenissen. Nu is de tijd rijp voor een eigen landgoed.

Kasteel Zypendaal

Zoon Hendrik Willem Brantsen (VI), jurist, secretaris van de stad en gedeputeerde van de provincie, trouwt met een lid van de vermogende Arnhemse familie De Vree. In 1743 koopt hij het toenmalige landgoed Zypendaal uit het faillissement van burgemeester Willem van Bayen. In 1757 verwerft Brantsen bovendien het aangrenzende landgoed Gulden Bodem. Ter vervanging van het oude huis Zypendaal uit 1650 laat Hendrik door stadsbouwmeester Hendrik Viervant omstreeks 1760 een nieuw huis Zypendaal bouwen. Het is een herenhuis van vijf ramen breed, vijf ramen diep met een souterrain, twee etages en een zolder, omgeven door water. Het huis gaat in Arnhem kasteel Zypendaal heten, spreek uit 'Siependaal' en traditioneel met een y gespeld. Ook met de broers van Hendrik gaat het voor de wind, zij betrekken de landgoederen Hulkestein, Mariëndaal, Rhederoord en Lichtenbeek. Hendriks dochter Gerhardina (VII) trouwt met haar neef Derk Willem Abraham (VII). Het echtpaar Brantsen-Brantsen gaat – het is nu 1766 - wonen op Zypendaal. De familie Brantsen is oranjegezind maar in de tijd van de patriotten, de Franse bezetting, de Bataafse Republiek en onder koning Lodewijk Napoleon houdt Derks' broer Gerard (VII) als bestuurder het vaandel van de familie hoog. Hij wordt op tijd lid van de patriottenpartij en zo burgemeester van Arnhem, ambassadeur in Parijs en tenslotte lid van het hof van Lodewijk Napoleon. De familie komt de Franse tijd goed door. Derks' zoon Gerhard (VIII) trouwt in 1800 met Andrea Mossel, dochter van de rijke Rotterdamse familie en gaat wonen op het landgoed Rhederoord.

Luuk Broer, met dank aan Paul Aalbers.
Deel 2 verschijnt in het volgende Infobulletin.

Bron: (1) P.G. Aalbers. De familie Brantsen; in: T. Kralt e.a. Wielbergen en de familie Brantsen. Uitg. Waanders (2008). In te zien op de studiezaal van Bibliotheek Arnhem.

Leren lopen in park Sonsbeek

Verre Vrienden

Vrienden van Sonsbeek die niet in of bij Arnhem wonen. Hen laten we aan het woord in de serie Verre Vrienden. Een van hen is Marianne J. Beckett-Dietzel uit het Engelse Tenterden in Kent. Zij vertrok direct na haar huwelijk met een Engelsman in 1972 uit Arnhem. Na tien jaar reizen woonde ze ruim twintig jaar in Noord-oost Schotland en ten slotte kwam het echtpaar Beckett terecht in Kent in Zuid-Engeland. Marianne Dietzel komt net als de meeste andere verre Sonsbeekvrienden af en toe terug naar Arnhem en naar het park. Zoals die keer dat ze uit de Algerijnse woestijn vertrok en per se naar Sonsbeek wilde. "Het rook er zó lekker!"

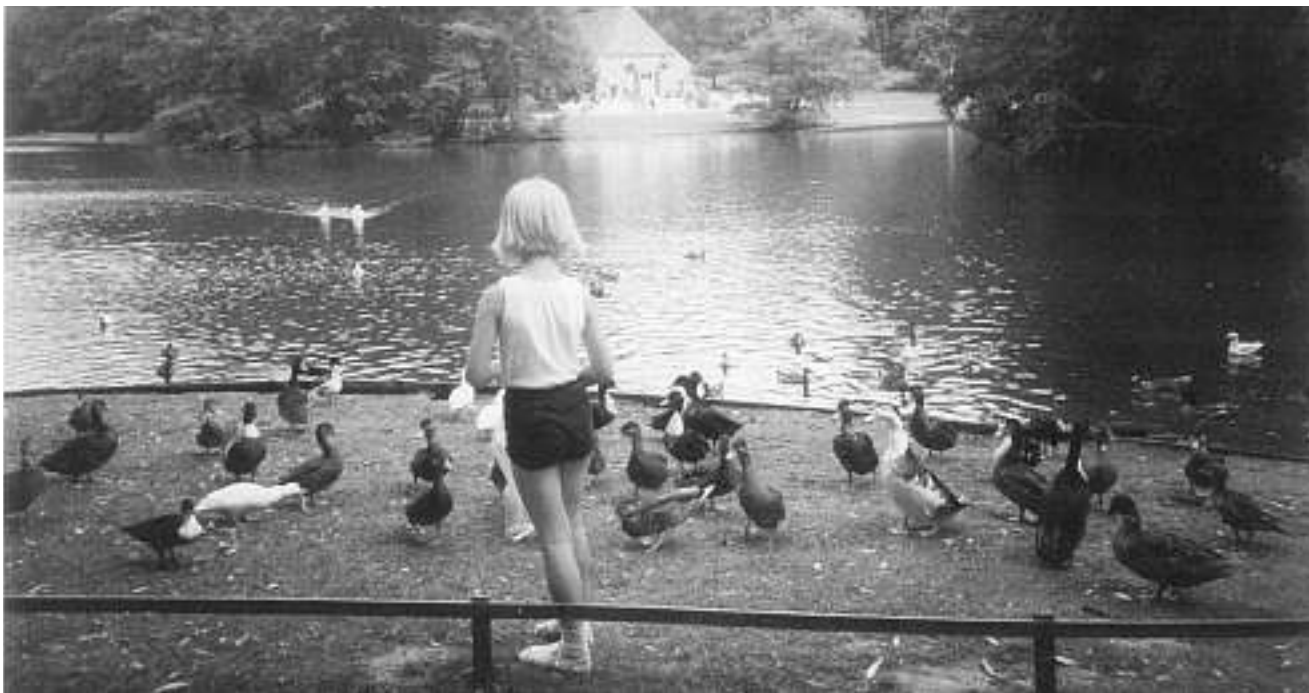
'Dierbare foto' voor Marianne Beckett-Dietzel. Omstreeks 1985 genomen: haar dochter bij de Grote Vijver van Sonsbeek.

'From a wedding comes a wedding', zeggen ze in Engeland. En zo ging het met de Arnhemse Marianne J. Dietzel. Een nichtje vroeg haar in 1970 getuige te zijn bij haar trouwpartij in Engeland. De getuige van de tegenpartij was zo onweerstaanbaar dat er twee jaar later weer een huwelijk werd gesloten. In Arnhem, met een receptie in de Boerderij. Maar niet nadat Marianne in Engeland als au-pair had uitgezocht of ze wel in het moederland van haar echtgenoot kon wennen. Dat lukte goed, zij het dat mevrouw en mijnheer Beckett eerst tien jaar lang van het ene naar het andere land trokken en daarna pas in Noord-Schotland neerstreken.

Marianne Dietzel werd net na de oorlog in 1946 geboren. Ze woonde aan de Rijnkade. Toch nam haar moeder haar regelmatig mee naar Sonsbeek. "Ik heb daar leren lopen." Aan de Rijnkade was ook de kleuterschool. Toen ze 6 jaar was, verhuisde het gezin naar de Sweelincklaan op Alteveer. Dat was de tijd dat ze vaak naar het park ging om eendjes te voeren en de herten in de hertenkamp een hapje te geven. 's Winters werd er geschaatst op de Grote vijver in Sonsbeek, of in het Openluchtmuseum.

Op haar zesde ging ze naar School 19 aan de Hommelseweg. "Die was op de bovenverdieping en School 10 was beneden. De hoofdmeester was mijnheer Berendsen, weet ik nog. Juffrouw Lohman kreeg ik in de eerste klas. Dat was een schat. In de vierde was mijnheer Aalbers, in de vijfde mijnheer Gerritsen." Toen ze in de vijfde zat, verhuisde het gezin naar Rijswijk, omdat vader werd overgeplaatst.

Ook Marianne Dietzel ging 's winters in park Sonsbeek sleetje rijden. En zij riep net als andere Arnhemse kinderen: 'Hakke! Hakke!' Zij denkt dat die kreet iets te maken kan hebben met het kinderliedje 'Op een klein stationnetje'. Want: 'Daarin komt hakke, hakke, puf, puf voor. En wij gingen met de sleeën achter elkaar, in een treintje, de heuvel af. Voor mij betekende dat Hakke! Hakke!: Opzij! Opzij!' Ze heeft zich suf gezocht naar het boekje waarin de tekst van dit liedje voorkomt, maar tot nu toe is het spoorloos.

Nog meer herinneringen uit de lagereschooltijd. "Als het buiten erg warm was, boven de dertig graden, moesten we in de rij op de gang en op onze beurt wachten om water uit een fonteintje te drinken. Op Koninginnedag gaven we een aubade op de markt en werden we toegesproken door burgemeester Matser. Dat vonden we prachtig, ook al omdat die echt Ernems sprak. Met Sinterklaas mochten de kinderen uit de hoogste klassen naar de schouwburg." Vlakbij de Dalweg, weet Marianne nog, was een snoepwinkelje. "De kinderen noemden het Homma. Je kon er zwart-op-wit en zoethout kopen."

Ongeveer acht jaar woonde ze in Delft, erna kwam het hele gezin terug naar Cranevelt. Toen werd vrijwel dagelijks in Zypendaal gewandeld, eerst met zwarte tekkel Jasper en erna met ruwharige tekkel Tobias. In de herfst werden paddestoelen en kastanjes uit het park meegenomen naar huis. Marianne werkte in de openbare bibliotheek in de Mariënborgstraat en in het filiaal aan het Oremusplein. Ook zat ze achter de kassa van de schouwburg. Tot het magische jaar 1970 aanbrak. De rest van het verhaal kennen we.

Oh ja, wie nog een vakantiebestemming zoekt: "De Highlands zijn uniek. Het regent daar echt niet altijd."

Rob van Otterloo

Woonst u ver van Arnhem, hebt u herinneringen aan de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en wilt u daar iets over kwijt, neem dan contact op met de redactie. Adres: zie het Colofon op de achterpagina.

Hakke, wieke, zole!

In het herfstnummer van ons Informatiebulletin vertelde Frederike Hoogendijk uit Nieuw-Vennep dat zij een jaar of veertig geleden in het park Sonsbeek ging sleetjerijden en dan andere sneeuw-liefhebbers die in de weg liepen, waarschuwde met de kreet: 'Hakken! Hakken!' Ze veronderstelt dat het een echt Arnhemse term is, maar kent niet precies de betekenis.

Onze oproep aan lezers om hierover klaarheid te verschaffen, heeft drie reacties opgeleverd. Carla Muntinga, die in 1940 geboren werd, riep ook 'Hakke! Hakke!' als ze met haar slee van de 'bult' af gleed. Ze schrijft: 'Ik weet niet beter of er werd mee bedoeld dat je, als je te hard ging, moest remmen door de hakken van je schoenen in de sneeuw te zetten'. Twee andere lezers hebben sterk de indruk dat het om een typisch Arnhemse uitdrukking gaat. Zowel E. Quarles van Ufford- de Zoeten (Sonsbeekvriendin) als G. Berends uit Harderwijk (geen Vriend, wel oud-Arnhemmer) meldt ons dat in hun kindertijd, vlak na de oorlog, de kreet nog wat langer was: 'Hakke, wieke, zole!' En dan 'met een goed Arnhems accent', voegt mevrouw Quarles daar aan toe. Zij neemt aan dat de uitdrukking na verloop van tijd aan inflatie onderhevig kan zijn geweest en dat alleen 'hakke' over is gebleven.

De heer Berends haalt uit het woordje 'zole' dat er een relatie bestaat met het afremmen bij het sleeën. Dat geldt trouwens natuurlijk ook voor 'hakke'. Want, voegt Berends hier aan toe, 'in het plat Ernems wordt nooit een n als laatste letter van een woord uitgesproken'. Wat de hakken en zolen betreft, lijken we dus een aardig eind op weg.

Nou 'wieke' nog. Zullen we het op '(uit)wijken' houden?

Rob van Otterloo

Johnny, het Park, de stad en de vriendschap.

De parken in de literatuur.

Diverse Arnhemse schrijvers en dichters hebben zich laten inspireren door de monumentale parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Zij hebben er hun jeugd doorgebracht en – gelukkig of niet – dat is de goudmijn van menig literator. Jeugdviend Anno Zijlstra haalt herinneringen op over Johnny van Doorn (1946-1991) die in zijn korte verhalen regelmatig van zijn jeugd in Arnhem en zijn avonturen in Sonsbeek vertelt.

Johnny van Doorn op de Kleine Waterval van Sonsbeek. Foto van J. van der Weerd, boekomslog van 'Mijn kleine hersentjes', uitg. De Bezige Bij, 3e druk 1987.

Johnny van Doorn maakte al vroeg deel uit van een kleine groep kunstenaars / vagebonden die zich rond café de Buik in Arnhem concentreerde. Brede gebaren en al vroeg een dichter/romanticus. Johnny die deels van Duitse komaf was woonde vlak bij het Park Sonsbeek, het mooiste park van N.W.Europa. In en rond dit prachtige park vond Johnny steun, een eenzame jongen die door een wat extravagant gedrag aandacht vroeg, origineel was, en groot vriend was, maar ook erg aanwezig en druk. Johnny heeft een mooi gedicht geschreven over ons mooie Park, getiteld 'Belvédère'.

Johnny heb ik goed gekend, we waren bevriend, we gingen ieder ons weegs, maar de pleisterplaats was café Scheltema in Amsterdam waar de toen bekende journalist Jacques Gans vaak kwam en de acteur Rijk de Gooier. Toen mijn zus trouwde in een typisch Amsterdams grachtenpand was Johnny ceremoniemeester en hij zegende het huwelijk zelf nogmaals in met een wc-borstel, gedichten en pianospel. Johnny kon mooi piano spelen, weinigen weten dat. Johnny was Arnhemmer en dat is hij altijd gebleven, hij had heimwee naar de rustige stad aan de Veluwezoom waar zoveel herinneringen lagen, en centraal daarin was steeds ons Park. Johnny overleed vroeg maar niet geheel onverwacht, zijn kaars moest aan twee kanten branden, weinig slaap, veel actie, drank, drukte.

Met Johnny erbij was het nooit saai en steeds daagde hij uit tot scherpere analyses die hij daarna bestreed. Met makkelijke oneliners kwamen ik en anderen niet weg. Het moest ergens over gaan, tot diep in de nacht. Johnny schuwde ruwe straattaal niet welke toch geaffecteerd uit zijn mond kwam. Ik heb een adellijke kennis die dat ook heeft: chique schelden, luid spreken, en toch en soort heer blijven, dat had Johnny ook. Heb je GVD een tientje voor me? Dat kreeg je dan de volgende keer meteen terug en dan vroeg hij aan het einde van de avond of je geld over had, of omgekeerd, dat maakte Johnny nooit iets uit. Het leven moet geleefd worden, anders kan je GVD net zo goed meteen in de kist stappen! Ik kan meer noteren, maar ik wil het niveau van dit mooie periodiek niet te veel geweld aan doen.

Johnny liet een echtgenote en zoon achter. Tijdens zijn laatste reis moesten we allemaal huilen, een beetje, het was weer wat stiller, het zou nooit meer zijn zoals het was. Wat bleef was het Park, de bomen en de herinnering aan een groot Arnhemse dichter/schrijver die nog geen mooi standbeeld heeft, maar ik vertrouw erop dat dit alsnog komt. En anders moet ik weer de politiek in.-)

Anno Zijlstra

*Uit: Arnhemse Courant 7-11-1987.
Johnny van Doorn treedt op in de stadshuishal van Arnhem voor een congres van reclamemakers.*

ARNHEM- „Julie pikken, ik bedenk het”, luidde kort maar krachtig de reclameboodschap van dichter/schrijver/pianist Johnny van Doorn aan het adres van de leden van het Genootschap voor Reclame.

Belvédère

'n Ouderwets genoeg op een
zomerse middag in een sinistere toren
via een steile wenteltrap
hoestend door het spinrag
en de mufte lucht
op te klimmen... nee niet
naar de torenkamer om daar een
prinses te bevrijden,
maar naar een platform
waar ik als een zweefvlieger
die eventjes roerloos tussen
de wolken hangt,
het panorama van mijn jeugd aanschouw
of er een onzichtbaar scherm
tussen mij en de wereld staat.
Zou het waar zijn? De rode
pannendaken, de molen van Klarendal,
de kronkelende Rijn en verrassend
dichtbij het kerktorentje van Elst,
de Duitse heuvels aan de kim, en
direkt voor mij, loom dalend: het
golvende bladerdak van Sonsbeek.

Verhuld onder het groen zie ik me
weer voetballen in het Boysdal... Naar
minnende paartjes op bankjes gluren;
met m'n kornuiten grootse plannen smeden -
en sjokkend rond de Grote Vijver
rust vinden na een huiselijk twist...
dezelfde vijver op wiens ijsvloer ik
in barre winters schaatste, en menigmaal
werd opgeraapt door Kittie
die zo heerlijk kon zoenen
tussen de besneeuwde struiken
van het eenden-eilandje.

Nu, met de dierbare plekjes
aan het oog onttrokken,
zie ik een rilling door het lover gaan,
'n opstekende wind die regelrecht
ontspruit aan een donkere wolken-
partij boven het grensdorp Elten...
Dinky-toys rijden af en aan
over de Rijnbrug, u weet wel, a bridge
too far - en als je heel goed
kijkt, ah dan begint de oorlog opnieuw:
gebulder, geratel, vlammen!

Duizelig
daal ik de trappen af,
voorzichtig,
als 'n freule in hoepelrok....

O Belvédère, grijze wachter,
blijf waken over
Ernem & Haar Schone Omgeving.

Johnny van Doorn
Uit: Verzamelde gedichten (1994).

Kastanjes kappen, oevers herstellen

Op safari met de parkbeheerder

Het is al ver in de herfst, de bladeren waaien nog van de bomen en de eerste sneeuw is in aantocht. Willy Wytzes en ik rijden met parkbeheerder Jeroen door Sonsbeek om het onderhoud te bekijken.

En plotseling stonden er die feloranje stippen op die kastanjabomen. Nou ja, plotseling? Al bij de reconstructie en verbreding van de Zypendaalseweg was er met belangengroepen en aanwonenden overlegd over de wenselijkheid om het originele open talud van het dal van de Sint Jansbeek te herstellen. De rij kastanjabomen die het lager gelegen pad langs de weg markeerde paste niet in dat originele parkbeeld. Ruim een jaar geleden had Stadsbeheer al besloten een kapvergunning aan te vragen. Wijs geworden wacht de wethouder met het definitief tekenen van de kapvergunning tot echt alle betrokken groeperingen zijn geïnformeerd. Toch waren sommige omwonenden en bewoners van de Burgemeesterswijk verrast door de oranje stippen. Bomen zijn nu eenmaal de heilige koeien van Nederland. Uiterlijk in januari zullen de bomen worden gekapt en zal het beekdal er weer 'opgeschoond' bijliggen. Dit in overeenstemming met de beheervisie voor de parken die uitvoerig is voorbereid met de Schouwgroep, waarin ook de Vrienden van Sonsbeek zijn vertegenwoordigd.

Verder zal er in Sonsbeek de komende jaren geen 'dunning' van het bomenbestand worden toegepast. Er zijn maar weinig bomen die elkaar in de weg staan. Wel zullen langs de Parkweg enkele bomen worden gekapt die een gevaar vormen voor het verkeer.

Waterschap Rijn en IJssel dat eigenaar en beheerder is van de Sint Jansbeek en de vijvers is bezig de beschoeiing langs de Fonteinvijver (bijgaande foto) en de hoger gelegen Karpervijver te herstellen. Achter de paaltjes wordt worteldoek aangebracht. Het waterschap heeft ook het gedeelte van de Sint Jansbeek in de Transvaalbuurt opgeschoond. Daar groeit veel 'witte waterkers', net als in het bronbosje bij de grote spreng in Park Zypendaal. Regelmatig zijn mensen te zien die waterkers plukken om in de sla te verwerken.

Het park heeft zich goed hersteld van de drukte van Sonsbeek. Allen de vijf 'stenen' van Ana Maria Tavares zijn nog niet verwijderd. Ze worden een week na onze safari verhuisd naar beeldentuin van het Kröller-Müller Museum. Jeroen is optimistisch over het herstel van het park maar bij de volgende beeldentoonstelling zal nóg strenger worden opgelet dat de bodem en de beplanting geen blijvende schade oploopt.

En zo ligt Sonsbeek erbij in late herfststooi. Ook het beukenblad dat de paden en de velden bedekte, is ondertussen opgeruimd.

Gerard Herbers

Het Waterschap Rijn en IJssel, eigenaar van de St. Jansbeek, herstelt de beschoeiing van de Fonteinvijver.

Bezoekerscentrum v/h De Watermolen

Bezoekerscentrum Sonsbeek vierde in 2008 het 25 jarig bestaan. Liesbeth Dessens was van 1987 tot 1994 bestuursvoorzitter van wat toen nog Bezoekerscentrum 'De Watermolen' heette. Ze haalt enkele herinneringen op aan personen en activiteiten uit die periode.

Het was wel spannend om in het bestuur van de Watermolen te zitten. Bezig zijn voor het milieu en de stad, dat was zinvol. Het Bezoekerscentrum was bij de oprichting mooi ingericht, modern, maar niet altijd praktisch. Sommige zaken waren kwetsbaar.

Beroepskracht Jeroen Püttmann was de spil waar het centrum om draaide. Hij was binnengekomen als dienstplichtvervanger, dus gratis! Hij kreeg als taak vrijwilligers te werven en ze te houden. Dat kon hij goed. Na de dienstplicht werd hij mondjesmaat betaald. Ondertussen bleek hij nog zijn studie geografie te willen afmaken, waarvoor hij zes weken studieverlof vroeg. Het bestuur gaf daarvoor toestemming. Henk Huisman verving hem.

Henk Huisman was er al. Hij was de creatieveling, die zorgde voor de fraaie inrichting van de tentoonstellingen. Hij ontwierp ook een nieuwe balie. Zijn vervanging van Jeroen bleek geen succes: Jeroen was als organisator en personeelsmanager sterker. Toen Jeroen na zijn afstuderen als doctorandus terugkwam, kon hij na een financiële injectie van de gemeente directeur worden. Dat is hij gebleven tot hij eind mei 1991 in Haarlem als milieuambtenaar ging werken. Jeroen Vijfwinkel volgde hem na een uitgebreide sollicitatieprocedure op. Henk Huisman bleef tot zijn pensioen.

Vrijwilligers waren er vele. Zij vormden de basis van de organisatie. Jeroen had er een goede neus voor om ze aan te nemen en te houden. Jonge mensen die even geen baan hadden, andere kwamen stage lopen, milieufreaks die bij de Watermolen hun kans schoon zagen. Maar ook mensen die er voor de gezelligheid waren en die de balie bemanden. Ik denk vooral aan An Thijssen, die heel veel werk deed tot ver over de pensioenleeftijd.

Molenaar Piet van Silfhout woonde in het huis aan de molen. Hij maalde met plezier, opgewekt, lekker bezig. Hij vond het mooi dat de molen, die het jaren niet meer had gedaan, was gerestaureerd en weer echt op waterkracht werkte. Hij zorgde voor de verschillende meelproducten. Mevrouw van Silfhout had het er wel moeilijk mee want door dat malen moest zij wel veel vaker stoffen in huis: het meel kwam door alle kieren naar binnen.

In het molenschuur waren wisseltentoonstellingen over veel onderwerpen, bijvoorbeeld: wonen in de derde wereld; wat kan je zelf voor het milieu doen (de waterzuinige douchekop was er te koop); ecologisch bouwen; een expositie van het werk van de Creatieve Werkplaats Arnhem; een

tentoonstelling over de evacuatie van de Arnhemmers na de Slag om Arnhem; Gelderse Watermolens. Er was ook een vaste tentoonstelling. Maar daarover was veel discussie: blijven, weghalen of wijzigen? Bezoekers gaven veel positieve reacties: interessante informatie, steeds wat nieuws te zien, lekkere koffie en smakelijke molenbroodjes. Eén bezoeker was teleurgesteld: mijn zootje. Hij meende dat het een bazookacentrum was en was erg teleurgesteld: geen bazooka's te zien.

Gezien het feit dat het nu zo goed gaat met het Bezoekerscentrum is een compliment op zijn plaats voor de weg die de besturen na 1994 hebben ingeslagen.

Liesbeth Dessens

Renovatie van de Witte Watermolen, voorjaar 1998.

De groenste stad, maar wat wéten we?

Niet voor niets kreeg Arnhem deze zomer het predikaat 'groenste stad van Nederland'. Het geeft mij een goed gevoel dat de Arnhemse parken zo gewaardeerd worden, niet alleen door een vakjury, maar ook door de gewone Arnhemmer. De parken worden goed beheerd, gebaseerd op een stevige beheervisie. Het beheer organisatorisch en financieel in orde het wordt gedragen door bevlogen ambtenaren en er is een grote betrokkenheid van bewoners van de stad.

2008, Bezoekerscentrum
Sonsbeek vijftieng jaar.

Toch word ik wat ongerust als ik denk aan de toekomst van Sonsbeek en de andere Arnhemse parken. Want dat beheer gaat wél over het groen, maar niet over de gebruikers ervan, niet over de wandelaar, de fietser, de stepper, de evenementenorganisator, de Nordic Walker, de IVN-er, de picknicker, de zwerver, de reclameman, het bruidspaar, de homo, de hardloper, de fietscrosser, de vrijwilliger, de oudere, de jongere, de werkloze, de fotograaf, de mediterende, de tai-chi-er, de onderhoudsmedewerker, de allochtoon, de autochtoon, de rustzoeker, de GPS-er, de hangjongere, de hangoudere, de vogelaar, de manager, de pauzerende, de muzikant, de feestvierder, de vader, de moeder, de opa of oma met de kleinkinderen ... en ga zo maar door.

We weten eigenlijk niets van al die gebruikers, we hebben geen idee hoeveel het er zijn, niet wanneer ze precies komen, niet wie het zijn, niet wat ze nou precies willen. We hebben wel een indruk, maar de harde feiten kennen we niet. Het zogenaamde bezoekersmanagement is ver te zoeken en dat is eigenlijk heel vreemd als je bedenkt hoeveel geld er met het groen in Arnhem gemoeid is.

Wat willen die gebruikers nu eigenlijk? Willen ze boomhutten bouwen, in speelbossen dwalen, langs bospaden steppen? Of gaan ze liever Nordic Skaten, GPS schatzoeken, pizza's in het park laten bezorgen en nog meer honden uitlaten? En welke factoren zijn van invloed op de wensen van de parkbezoekers? Vergrijzing? Recessie? Meer kinderopvang? Een groeiend besef van het belang van groen? Wie houdt de trends en ontwikkelingen in de gaten? Wie voert de regie? En wie communiceert er met de gebruikers?

Ik vind dat het behéer van de parken niet echt gebaseerd is op het gebruik van die parken. Beslissingen worden vaak gevoelsmatig genomen, niet gebaseerd op gemeten feiten. Ik maak me zorgen over het gebrek aan feitenkennis van het gebruik en over het ontbreken onderzoek naar het gebruik, niet alleen voor Sonsbeek maar voor al het groen in de stad.

Waarom ervaren we niet dat Arnhem in binnen- en buitenland als uniek gezien wordt vanwege al dat groen? Ik ben trots op onze nieuwe onderscheiding, maar ik vind wel dat we nog veel moeten doen. Regie op onze groene rijkdom: een plan voor promotie, inzicht in de wensen van gebruikers, onderzoek naar kengetallen, naar trends en ontwikkelingen in het gebruik van het groen. Kortom: ik hoop dat Arnhem als groenste stad van Nederland eens nagaat hoe ze in de toekomst om wil gaan met het prachtige groen van deze ontzettend mooie stad.

Column, uitgesproken tijdens de Arnhemse Parkenconferentie op 14 november 2008 door Jeroen Voskuilen, directeur van Bezoekerscentrum Sonsbeek.

Bakerpraat

De Sonsbeekparkgidsen wandelden de afgelopen zomer met gemengde gevoelens door het park. Enerzijds genoten ze van de overweldigende belangstelling voor 'hun' Sonsbeek. Anderzijds vonden ze het moeilijk zich te concentreren op hun verhaal over de rijke historie en de unieke rijkdommen van het park. Natuurlijk konden ze niet om de kunst heen, maar ze zijn ook blij dat nu de bezoekers weer belangstelling hebben voor wat het park zelf te bieden heeft.

Toch heeft de beeldtentoonstelling ook positieve momenten opgeleverd. Zo liep ik op 14 september, in het kader van Open Monumentendag, met 10 mensen door het park op zoek naar 'Sporen'. Ik wees Arnhemmers en mensen van elders op de sporen uit de ijstijd in de vorm van heuvels, smeltwaterdalen en kwelplekken. De sporen uit de middeleeuwen in de vorm van sprengkoppen en de watermolens langs de opgeleide beek waren natuurlijk het gemakkelijkst te vinden, net als de 'follies' en andere elementen van de Engelse landschapstijl. Zelfs de viskwekerij was terug te vinden via de naam van Brasserie Aquarium.

Ik begon mijn wandeling met de gebruikelijke inleiding over de oorsprong van Arnhem aan de Jansbeek. Toen we een half uurtje later langs de Koude Vijver liepen, langs de Bakermat, het vergulde kunstwerk van Johan Creten (zie foto), legde iemand de link naar de 'bakermat van Arnhem'. Via de Grote Waterval, waar iemand een groepsfoto maakte en waar ik vertelde dat dit een van de favoriete fotoplekken is voor bruidjes en bruidsparen, vervolgden we onze tocht. Natuurlijk had ik onder de waterval verteld dat de geportretteerde bruidjes op dit bankje ten huwelijk waren gevraagd en dat de verdere 'huwelijkse werkzaamheden' vaak elders in het park waren verricht. Bij het Sonsbeekpaviljoen vertelde een oudere dame dat ze zich de zondagmiddagen herinnerde uit haar jeugd. Haar ogen glommen nog bij de herinnering aan de spannende ontmoetingen met jongens. En toen was het natuurlijk een inkoppertje om de cirkel rond te maken wat betreft Sonsbeek als de 'bakermat van Arnhem'.

Gerard Herbers

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Lentenummer van het Infobulletin verschijnt 21 maart. Uiterste datum inleveren kopij: 19 februari 2009. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Reden retourzending:

Postcode:

Naam:

Het correcte adres is:

Straat:

Plaats:

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas